

THEORIA 2
(2018) : 61 : str. 63-80

<https://doi.org/10.2298/THEO1802063K>
Originalni naučni rad
Original Scientific Paper

Bojan Kovačević

SKRIVENI EVROPSKI FEDERALIZAM U SLUŽBI IZGRADNJE PORETKA BEZ POLITIČKE SLOBODE¹

APSTRAKT: Nakon Drugog svetskog rata, nova ideja o evropskom poretku začela se u glavama idejnih tvoraca današnje EU. Kao što je državicima ukazala priliku za delovanje, koju istorija inače retko ukazuje, evropska integracija je i teoretičarima pružila šansu da nauče nešto novo o starom problemu izgradnje poretka. Možda, ipak, i nema ničeg novog što se iz iskustva posleratne integracije evropskih država može naučiti. Možda je samo potrebno razgrnuti naslage novog vremena sa stare istine o uspostavljanju poretka odlukom suverena oslobođenog zahteva posadanog društva. Ko je u pravu, Kant ili Šmit? Ima li nečeg istorijski novog što nas evropska integracija uči o izgradnji političke zajednice ili su nam za razumevanje tog starog problema i dalje dovoljni uvidi do kojih je u XVI veku došao Boden? U članku se traga za odgovorom na ovo pitanje.

KLJUČNE REČI: poredak, sloboda, Šmit, Kant, skrivena revolucija, demokratija, Evropska unija, kriza

Francuska revolucija – nada u progres ili uvod u trajni građanski rat?

Evropa koju je Luter ostavio bez vrhovnog tumača istine survala se u XVI veku u provaliju građanskih ratova. Evropljani, koji su do tada po odgovore na pitanja „Kako živeti?“, „Šta je lepo i pravično?“, „Kako urediti društvo?“, „Kome i zašto se pokoravati?“ skrušeno odlazili kod sveštenika, ostali su bez pouzdanog vodiča. Lom u njihovim glavama i dušama prelio se u društvo i državu koja nije bila u stanju da odgovori na zaraćene zahteve katolika i protestanata. Kako uspostaviti poredak u svetu bez boga? Istorija je pronašla odgovor u apsolutističkoj monarhiji. U svetu bez neprikosnovenog tumača smisla poredak može počivati samo na suverenoj odluci monarha, koji ukoliko to iziskuju prilike krši zakone, prava zajednica ili obećanja prethodno data staležima i strancima (Bodin 1986). Prepustivši monarhu odluku o sudbini zajednice, podanici su

---

1 Ovaj članak nastao je kao odgovor na tekstove koje su Alpar Lošonc, Milorad Stupar, Dragutin Lalović i Slobodan Samardžić napisali povodom objavljivanja moje knjige *Europe's Hidden Federalism*. New York, London: Routledge, 2017.

u miru apsolutističke države slobodu počeli ostvarivati u privatnoj sferi u kojoj su svoj odnos sa bogom uređivali prema nalogima sopstvene savesti. Da li su Evropljani od tada napredovali? Da li su ih nevolje, ratovi, stradanja doveli do istorijskog stadijuma u kome poredak mogu zasnovati razumom a odluku o tome šta je pravično i kako urediti društvo i ekonomiju donositi kroz diskusiju u javnom prostoru?

Kantu je nadu u istorijski progres ulilo posmatranje Francuske revolucije:

Revolucija jednog pametnog naroda koja nam se u naše vreme odigrala pred očima može uspeti ili promašiti; može do te mere biti ispunjena bedom i grozotama da se dobronameran čovek, i kad bi se smeo nadati da će se ona pri drugom pokušaju moći i uspehom izvesti, nikada ne bi odlučio da po tu cenu izvrši eksperiment – ta revolucija kažem u duši svih posmatrača (koji sami nisu upleteni u igru) nailazi po njihovoj želji na takvo *saosećanje* koje se skoro graniči s entuzijazmom i čije je ispoljavanje čak skopčano sa opasnošću, saosećanje koje, dakle, ne može imati nikakav drugi uzrok osim moralne obdarenosti ljudskog roda (Kant 1974a: 185).

Ovde treba imati na umu razliku između delovanja i posmatranja, učestvovanja i suđenja, koja je za Kanta bila važna (Arendt 1992). Delovanje i posmatranje uređuju dva suštinski različita načela. Načelo delovanja onome koji učestvuje, te ne može sagledati posledice svojih odluka, kaže da ni jedna revolucija, čak i ona protiv najgoreg despota, nije opravdana. Posmatrač, pak, mora ostati neupleten u igru, on se ne meša. Posmatrač, za razliku od učesnika, mora imati autonomiju u odnosu na događaj. Sa distance posmatrača koji sudi o događaju u stranoj zemlji Kant je posmatrao zbivanja u Francuskoj. To je učinilo da oseti istinsko zadovoljstvo čoveka koji se nađe pred velikim umetničkim delom. Uveren da osećaj uzvišenosti koji je kod njega izazvao taj istorijski zemljotres deli sa svim ostalim posmatračima obdarenim ukusom, Kant je zaključio da je značaj Francuske revolucije u tome što „dokazuje moralnu tendenciju ljudskog roda“ (Kant 1974a: 185). Ta nada obojila je njegove političke spise, među, kojima se nalazi i slavni esej „Ideja opšte istorije usmerene ka ostvarenju svetskog građanskog poretka“ (Kant 1974b). Na početku su tu samo republikanske ustanove koje zauzdavaju razorne strasti pojedinaca. Kako bi takve institucije bile stvorene nije potrebno nikakvo moralno preobražavanje ljudi. Ustanove koje sebične želje, interese i stavove pojedinaca suprotstavljaju jedne drugima sprečavajući ih tako da zauzmu mesto opšteg dobra, odgovarale bi i narodu đavola. Loš čovek ustanovljava državu i nakon toga postaje dobar građanin. Štaviše, možda je ljudska sebičnost i koristoljubivost nužna kako bi se jednog dana stvorila osnova „nad kojom finije duše šire lepotu i sklad“ (Kant 2002: 36). U građanskom društvu pojedinci postepeno usavršavaju svoja stremljenja. Republikanska načela pravičnosti vremenom se iz ustanova premeštaju u srca i misli ljudi. Građani postepeno uče da se distanciraju od sopstvenog interesa i da na probleme gledaju očima drugih. Kada ratne nesreće i stradanja uspeju da nauče i čitave narode da na probleme gledaju očima drugih oni između sebe sklapaju ugovore i postepeno prelaze u stanje večnog mira, zadržavajući pri tom svoje republikanske ustanove.

Ako nema progressa, ako je sve uvek isto onda će za posmatrača biti dovoljno da vidi samo jedan istorijski događaj kako bi razumeo problem odnosa slobode i poretka. Neki od velikih posmatrača politike XX veka pošli su upravo od ovakve premise (Šmit 2001a). Od kada je na razvalinama srednjovekovnog sveta rođena epoha obeležena radikalnim odsustvom smisla, ništa se važno nije promenilo u pogledu načina ustanovljavanja poretka među ljudima koji žive u zajednici. U društvu u kome je crkva izgubila monopol na tumačenje slike sveta poredak ne može počivati na istini ili diskusiji racionalnih jedinica već isključivo na odluci. To je uvek odluka o predstavljanju konkretne ideje koja proishodi iz duhovno-istorijskog nasleđa određene zajednice. To je odluka kojom se razrešava pitanje odnosa između politike i teologije (Galli 1996: 365) Međutim, u Moderni ni jedna ideja ne može obuhvatiti celokupnu stvarnost. To znači da ni jedan poredak ne može biti do kraja uspostavljen. Od trenutka uspostavljanja poretka ideja neumitno počinje da se udaljava od društvenih i političkih prilika. Kad tad ideja će se i skroz odlepiti od empirijske stvarnosti. Tada nastupa egzistencijalna kriza i prilika da se neka nova ideja o poretku odlukom novog političkog subjekta ugnjezdi na mesto stare.

Ukoliko se stvari posmatraju iz duhovno-istorijske perspektive decizionizma onda onaj isti događaj koji je kod Kanta probudio nadu u moralnu tendenciju ljudskog roda postaje samo uvod u neprestani građanski rat (Kozelek 1997). „Moralni dualizam koji je do sada u okviru postojeće države predstavljao pogonsku snagu indirektnog preuzimanja vlasti i omogućavao nadmoćnu kritiku, opravdava automatski građanski rat, onog trenutka kada vrlina hoće da uđe u prostor političke akcije. Građanski rat je nedužno zbivanje“ (Kozelek 1997:240). Umesto katolika i protestanata, vode ga sada liberali, socijalisti, konzervativci, nacionalisti, socijaldemokrate kojima je ishod revolucije pružio opravdanje da svoje shvatanje sveta, društva i politike nametnu ostatku zajednice. Pa ipak, za razliku od onoga koji su vodili učesnici Vartolomejske noći krvavog pariskog avgusta 1572. godine, u građanskom ratu koji se vodi pod okriljem moderne demokratske države nema krvi i ubijanja. Zašto?

Karl Šmit (*Carl Schmitt*) uveo je važno razlikovanje između aktivne i pasivne neutralizacije društvenih sukoba (Šmit 2001b). Aktivna neutralizacija pretpostavlja odluku suverena kojom se uspostavlja novi poredak ili se ideja na kojoj počiva onaj stari brani i čuva u situaciji kada društvena zbilja počne da se udaljava od nje. Nema ničeg važnijeg za misao o politici od razumevanja fenomena diktature gospodara ili čuvara ustava, čije odluke krše postojeće norme i ustanove da bi stvorile nove ili ponovo uspostavile uslove za važenje starih (Schmitt 1994). Nasuprot aktivnoj neutralizaciji, pasivna neutralizacija usredsređena je na zamaglivanje pitanja izvora i porekla politike. Sećanje na vanredno, slučaj, odluku treba uspraviti liberalizmom, parlamentarizmom, svođenjem politike na administraciju, pozitivnim zakonima, ideologijom, materijalnim prosperitetom i građanskom sigurnošću. Tako se i Kantova vera u istorijski progres može ubrojati instrumente pasivne depolitizacije i neutralisanja društvenih sukoba.

Tek u miru apsolutističke monarhije Evropljani su mogli poverovati ideji da svaka vlast svoj izvor i poreklo mora imati u narodu. Kada je odluka o predstavljanju te ideje sazrela među Francuzima stvoren je nov oblik poretka u Evropi, poredak modernih nacionalnih država. Međutim, vera u spontani progres sveta država i njihovih liberalnih ustanova pred Drugi svetski rat učinila je da „svest o suštini političkih problema potone do nečuveno niske tačke“ (Polanji 2003: 187). Kada je opšte pravo glasa od države načinilo vladajući organ miliona ljudi, od kojih je usled velike ekonomske krize većina postala siromašna, nezaposlena, ostavljena da radi u neljudskim uslovima prepuštajući svoju sudbinu milosti poslodavaca, dotadašnja sredstva pasivne neutralizacije pokazala su se nedovoljnim za očuvanje poretka. Valuta i budžet doveli su u centar pažnje odnos između poslodavaca i radnika dok je ostatak stanovništva podršku davao čas jednima čas drugima (Polanji 2003: 202). Dok se rad se ušančio u parlamentu kapitalisti su upravljali industrijom (Polanji 2003: 222). Sistem odlučivanja nije mogao da odgovori na zahteve oštro podeljenog društva. Došlo je do paralize. Ne samo da su parlamentariizam, liberalizam, ljudska prava postali nemoćni da sačuvaju stabilnost političkog sistema već su učinili da država izgubi svest o sopstvenom utemeljenju (Galli 1996: 365). Nestalo je jasne granice između države i društva na kojoj je počivala dotadašnja pravna sigurnost i predvidljivost. Postalo je nemoguće odrediti teorijskog i političkog subjekta koji bi svojom odlukom, kao nekada apsolutistički monarh, povratio stabilnost.

U Nemačkoj 1930tih godina takve okolnosti proishodile su političkim i društvenim neredom. Ispostavilo se da sredstva pasivne neutralizacije zaista samo prikrivaju kaos i neomeđene društvene sukobe. U potrazi za novim subjektom koji donosi odluku u vanrednom stanju i uspostavlja poredak mislioci decizionizma su na kratko podržali vođu nacista. Ukinuti partije, postojeće zakone, sve demokratske ustanove u polju politike i privrede, zabraniti suprotstavljena shvatanja opšteg dobra kako ništa ne bi ograničavalo odluku o predstavljanju nove ideje o poretku, ne samo Šmitu već i ogromnom broju preplašenih Nemaca učinilo se kao odgovarajući odgovor na pretnju nadolazećeg haosa. „Ako je kada postojao politički pokret koji je odgovarao potrebama objektivne situacije a nije bio slučajno prouzrokovan bio je to fašizam“ (Polanji 2003: 229). Kada je Šmit shvatio da je pogrešio bilo je već prekasno. Odluka o novom poretku i njen subjekt gurnuli su Evropu i svet u provaliju nezapamćenih ratnih zverstava.

Nakon Drugog svetskog rata Evropljani su se ponovo suočili sa nužnošću izgradnje novog poretka. Neodređenost, izuzetak, prilika za delanje, otpočinjanje, određeni su uvek epohom, situacijom u kojoj se stara ideja o poretku otkočila od društveno-istorijske zbilje. To je situacija koja traži političku imaginaciju, talenat, odluku čije posledice ne mogu sagledati ni najviši dometi nauke o politici i društvu. Ideja Evrope suverenih demokratskih država otkočila se od empirijske stvarnosti u svetskoj ekonomskoj krizi 30tih godina XX veka. Nemački pokušaj uspostavljanja velikog evropskog prostora kojim će oni suvereno vladati prouzrokovao je ogromnu ljudsku nesreću i na kraju propao. Nakon Drugog svetskog rata, nova ideja o evropskom poretku začela

se u glavama idejnih osnivača današnje EU. Kao što je državicima ukazala priliku za delovanje, koju istorija inače retko ukazuje, evropska integracija je i teoretičarima pružila šansu da nauče nešto novo o starom problemu izgradnje poretka. Možda, ipak, i nema ničeg novog što se iz iskustva posleratne integracije evropskih država može naučiti, već je samo potrebno razgrnuti naslage novog vremena sa starih istina. Ko je u pravu Kant ili Šmit? Ima li nečeg istorijski originalnog što nas integracija uči o izgradnji političke zajednice ili su nam za razumevanje tog starog problema i dalje dovoljni uvidi do kojih je u XVI veku došao Boden? (Stupar)

Evropska integracija kao sredstvo disciplinovanja demokratije i politike

Učesnik, onaj koji deluje nikada ne može sagledati posledice svojih odluka. Zato se i radi o delovanju (Arendt 1998). Koliko god znanja nagomilala nauka o društvu ona ipak ne može biti u stanju da predvidi ishode političkih odluka. Za suđenje o odluci koja je ustanovila političku zajednicu potrebno je sačekati situaciju egzistencijalne krize. Zaista, najdublje istine o svetu suverenih država i njihovih liberalno-demokratskih ustanova mislioci su iznedrili u vremenu između dva svetska rata kada se taj svet urušavao pred njihovim očima. U pokušaju da doprinese kočenju, zauzdavanju širenja društvenog i političkog nereda u svojoj državi Šmit je tragao za izvorom, poreklom politike. Ostavši bez pouzdanih duhovno-istorijskih putokaza naučnici su u to vreme lutali po intelektualnom lavirintu epohe. Jedni su na tragu Marksove misli iščekivali dijalektički obrt u kome će proletarijat postati svestan svoje povodne uloge izgradnje besklasnog društva. Drugi su ignorisali krizu liberalno demokratskih ustanova ispražnjenih od njihovog istorijskog i filozofskog sadržaja i okretali se prizemnom pozitivizmu. Treći su se bacali u zagrljaj iracionalizmu stajući na stranu sveta života naspram mrtvog sveta apstraktnog liberalnog razuma. Karl Šmit se, pak, svom snagom svog genija posvetio izučavanju genealogije politike. Želeo je da rasvetli veliku ideju na kojoj počiva poredak i politička vlast. U doba egzistencijalne krize 30tih godina XX veka ta velika ideja o poretku držala se još samo tankim koncem za nemačku društvenu i političku zbilju. Upravo su te haotične društveno-istorijske prilike Vajmarske Republike Šmita načinile jednim od najvećih mislilaca politike XX veka. Obrevši se u vremenu kada su sva do tada postojeća uverenja, vrednosti i ustanove dovedene u pitanje Šmitova maštovita ljubopitljivost uspeće da pronikne u ono mračno moderne državnosti.

Zadatak proučavanja Evropske unije na sebe su uglavnom preuzimali ljudi koji su poverovali svom dobu. U okviru evropskih studija pitanje izvora politike, pitanje ideje ugrađene u temelje poretka ili se uopšte nije postavljalo ili je to činjeno sasvim površno. U površnosti su uglavnom prednjačili oni autori koji su proučavali federalna obeležja Unije (videti na primer Sidjanski 1992). Do zaključka da EU prerasta u funkcionalnu federaciju oni su došli u zlatnim godinama evropskih integracija početkom 90tih godina

XX veka. Tada je zaista ličilo da Evropska unija poprma sve više obeležja uspešnih federacija. Činilo se da je ostalo još samo da se vidi da li će proces integracije na kraju proishoditi američkim, švajcarskim ili nemačkim tipom federalizma.

Slično onima koji su svoje radove stavili u službu izgradnje „sve bliže unije naroda Evrope“ u vremenu stabilnog funkcionisanja sistema ni kritičarima nije polazilo za rukom da proniknu u prirodu ideje na kojoj počiva izgradnja ove složene evropske političke zajednice. To ne polazi za rukom ni onima čija misao i danas, u vremenu systemske krize EU, ostaje zarobljena u kavezu starih teorijskih sporova propuštajući priliku da uoči ono novo što naše vreme u te sporove unosi. Tako se na primer činjenica da u današnjoj Evropi svrsishodnost nacionalnih budžeta kontrolišu predstavnici Komisije, Evropske centralne banke i MMF-a, može činiti kao potvrda teze da je u procesu integracije sve vreme na delu stari sukob između „tehnokratske racionalnosti i demokratske artikulacije“ (Lošonc). Na sličan način se i činjenica da su evropske države danas ostale uskraćene za neke od svojih najvažnijih instrumenata za preraspodeljivanje društvene dobiti može tumačiti kao ishod svesnih nastojanja subjekata iz sveta finansija, nauke i politike da se u Evropi uspostavi ordoliberalni sistem (Lošonc).

Shvatanje prema kome evropska integracija predstavlja zaveru tehnokrata ubedenih da građani zbog nedostatka znanja nisu dorasli odlučivanju o politički stvarima, ne može objasniti činjenicu da su odlučujuću reč u izgradnji Evropske unije oduvek imali političari, izabrani na demokratskim izborima u državama članicama. Ostaje naravno zagonetka kako su demokratski izabrani političari sagradili kuću u kojoj nema mesta ni za politiku ni za demokratiju (videti npr. Mair 2013). Teza o tehnokratskoj strategiji prevladavanja demokratije, međutim, nije od pomoći za njeno razrešenje. Nadnacionalne evropske institucije kojima nedostaje demokratski legitimitet, Komisija i Sud pravde, nesumnjivo su doprinele stvaranju današnje EU. Presudnu ulogu, međutim, odigrale su nacionalne vlade koje menjaju osnivačke ugovore, određuju nadležnosti nadnacionalnih institucija, donose sve važne evropske zakone koje potom sprovode u okviru svojih država, odlučuju konsenzusom o politički osetljivim pitanjima, delegiraju izvršna ovlašćenja Komisiji itd. Tezi o integraciji oblikovanoj tehnokratskim viđenjem sveta protivureči i uloga šefova država i vlada, koji na temelju podrške svojih građana donose političke odluke o uspostavljanju carinske unije, zajedničkog tržišta, monetarne unije ili fiskalne discipline. Štaviše, upravljanje krizom javnih dugova sa kojom se evropske države bore od 2009. godine, gotovo u potpunosti preuzeli su na sebe demokratski izabrani šefovi država i vlada okupljeni u Evropskom savetu. Ovo političko telo *par excellence* svoje delovanje ne svodi više na opšte smernice koje upućuje tehnokratskoj Komisiji za pokretanje novih politika već neposredno odlučuje o visini plata i penzija, tržištu rada, izdacima za školstvo ili zdravstvo u prezaduženim državama evropskog juga.

Još je manje ubedljivo objašnjenje prema kome je ordoliberalizam ideološka inspiracija osnivačkih ugovora EU. Gde su među evropskim idejnim očevima osnivačima ordoliberali? Mone, najvažniji među njima, prethodno je radio na stvaranju

petogodišnjih investicionih planova u Francuskoj (Majone 2009: 75). Ukoliko je reč o ordoliberalnom projektu, kako objasniti nastanak i razvoj regionalne politike EU namenjene preraspodeli društvene dobiti od bogatijih ka nerazvijenim regionima? Kako objasniti poljoprivrednu politiku EU koja subvencijama i zaštitnim merama više od pola veka štiti evropske poljoprivrednike od konkurencije? Pri tome treba imati na umu da na regionalnu i poljoprivrednu politiku EU odlazi gotovo dve trećine ukupnog evropskog budžeta.

Egzistencijalna kriza EU pružila je posmatračima jedinstvenu priliku da prepoznaju skrivenu ideju evropskog poretka. U situaciji sukoba između te ideje i empirije doneta je odluka koja sukob razrešava. Pokazalo se da je Šmit bio u pravu kada je pisao da naše vreme ne ostavlja mogućnost racionalnog posredovanja između ideje i stvarnosti. Izlaz iz krize nije tražen u novoj ustavnoj konvenciji koja bi Evropljanima pružila priliku da kroz racionalnu raspravu utvrde temelje svog zajedništva. Odluku je donela instanca koja je na taj način sačuvala izvor, poreklo svoje vlasti. Koja je to instanca?

Paradoksalno, upravo nas svest o odsustvu jasnog odgovora na ovo pitanje vodi u srž Moneove ideje. Sledeći tradiciju nekih od najvećih umova u istoriji političke misli koji su političku filozofiju suprostavili politici (o tome videti u Volin 2007), Mone je sav svoj talenat i političku imaginaciju usmerio na stvaranje poretka koji će talenat i političku imaginaciju svih budućih vladara učiniti izlišnim. Našavši se u prilici za delovanje, otpočinjanje, u situaciji izuzetka, vanrednog, Mone je rešio da postavi temelje sistemu koji će uskratiti priliku za političko delovanje svim budućim generacijama Evropljana. Za razliku od Platona, pak, Mone nema diktatora iz Sirakuze spremnog da u stvarnost pretoči ideju o državi nastalu u dosluhu sa božanskim. Za razliku od Šmita, Mone ne deluje u kulturno homogenoj zajednici u kojoj vođa može svojim odlukama može predstaviti novu ideju o evropskom poretku, ukidajući pri tom demokratske ustanove i porobljavajući ostale države koje bi ga u tome mogle sputati. Za razliku od Medisonovih Amerikanaca, Moneovi Evropljani, nakon rata u kojem su svoje države i nacionalni ponos branili uz ogromne žrtve, nisu bili spremni da na referendumima raspravljaju o njegovoj ustavnoj viziji ujedinjene Evrope.

Ukoliko se, pak, pogleda današnji ishod procesa „konstitucionalizacije Evrope“ uviđa se da on odgovara revolucionarnim ciljevima koje je Mone odredio: prvo, nacionalne države, lišene autonomije neophodne da građanima obezbede sigurnost i materijalni prosperitet, doživele su sudbinu nekadašnjih provincija Starog režima u Francuskoj (Monnet, 1976: 616). Drugo, uspostavljen je nadnacionalni upravljački sistem koji je strukturno zaštićen od nacionalne politike i demokratije, ne tako što ih je zabranio već tako što ih je razdvojio od stvarnog procesa odlučivanja. Način na koji su ovi revolucionarni ciljevi ostvareni uči nas nešto novo o problemu izgradnje poretka, nešto što je izmicalo uvidu autora prošlih vremena. Naime, originalnost Moneove strategije ogleda se u tome što ono ide s one strane Šmitovog razlikovanja između aktivne i pasivne neutralizacije društvenih sukoba.

Odluke o uspostavljanju novog poretka u Evropi donose se permanentno. Donose ih različite instance u različitim momentima, najčešće bez svesti o njihovoj daleko-sežnosti. U njih spadaju odluke o promenama osnivačkih ugovora kojima se sve veći broj upravljačkih zadataka izmešta iz demokratskih arena država. Osnivačkim ugovorima se uspostavljaju i evropske institucije lišene demokratskog legitimiteta koje sprovode nekadašnje nadležnosti država. U odluke o novom poretku spadaju izjašnjava- vanja nacionalnih parlamenta i građana na referendumima o promenama osnivačkih ugovora. U njih spadaju i odluke Suda pravde EU koje uspostavljaju načela nadređe- nosti i neposrednog dejstva evropskog prava, državama uskraćuju mogućnost da ne- carinskim barijerama štite svoju nerazvijenu industriju, ukidaju prava sindikata i na- rušavaju temelji nacionalnih društvenih ugovora. U odluke o uspostavljanju novog poretka spadaju i one kojima vlade, jednoglasno, na predlog Komisije i uz saglasnost Parlamenta bez promene osnivačkih ugovora prenose na evropski nivo dodatne uprav- ljačke funkcije neophodne za ostvarivanje ugovornih ciljeva. Tu spadaju i odluke evropske Komisije, koja svoj monopol na predlaganje zakona uvek stavlja u službu produbljivanja integracije na uštrb autonomije država članica. U odluke o novom poretku spadaju i tužbe koje privatne firme, uvoznici i izvoznici, pokreću protiv svojih država pred svojim nacionalnim sudovima u slučaju kršenja evropskog prava. Spadaju i odluke domaćih sudova koji u sporovima presuđuju u skladu tumačenjem evropskih normi koje daje Sud pravde. U odluke o uspostavljanju novog poretka svakako spadaju i one antikrizne mere Evropskog saveta kojima se prezađuženim državama uskraćuje mogućnost autonomnog vođenja fiskalne politike uprkos činjenici da države nadlež- nosti u toj oblasti nikada nisu prenele evropskim institucijama.

Genijalnost Moneovog metoda ogleda se, međutim, u pronalasku istorijski origi- nálnih sredstava pasivne neutralizacije koja skrivaju smisao, značaj i domete odluka o uspostavljanju novog poretka od onih koji ih donose. Države sve vreme zadržavaju formalnu suverenost. Tako krajnja mogućnost donošenja suverene odluke o izlasku iz Unije uljuljkuje nacionalne lidere koji dobrovoljno smanjuju spektar svog političkog izbora, odričući se mogućnosti da subvencionišu određene grane industrije ili kom- panije, da odlučuju o tome ko može da radi na teritoriji njihove zemlje, da privileguju neke domaće usluge, da zabrane uvoz ili izvoz određenih proizvoda, da stimulišu unutrašnju potrošnju i rast kroz inflaciju itd. Građani glasaju na nacionalnim i evrop- skim parlamentarnim izborima. Na referendumima odobravaju promene osnivačkih ugovora. Njihova individualna prava zagarrantovana su evropskim i nacionalnim za- konima. Izjednačavanje evropske integracije sa mirom, prosperitetom i sigurnošću predstavlja zvanično tumačenje slike evropskog sveta koju prihvataju građani, njihovi lideri, intelektualna elita. Etničke identitete nacija ne ugrožava evropska kulturna politika. Dugo vremena evropsku integraciju prati rast materijalnog blagostanja u državama koji osećaju svi, radnici, poslodavci, penzioneri, profesori, lekari. O naj- važnijim stvarima odlučuju nacionalni politički lideri okupljeni u Evropskom savetu.

Osnivačkim ugovorima se garantuje da evropsko građanstvo neće biti zamena već samo dopuna građanstvu u državama članicama.

Na prvi pogled u svemu tome nema ničeg revolucionarnog. Evropska integracija nije ukinula demokratske institucije država. Štaviše, dopunila ih je ustanovama predstavničke demokratije na evropskom nivou. Ne postoji Šmitov diktator koji suspenduje politički pluralizam kako bi prokrcio put predstavljanju nove ideje o poretku. Pa ipak, kada su građani Grčke u jeku krize javnih dugova odlučili da podrže partiju koja će se odupreti politici štednje i dovesti u pitanje ideju na kojoj počiva ustanovljeni poredak suočili su se sa strukturnom nemoći. Politička imaginacija i talenat vođa S-irize osvojili su poverenje velike većine Grka koji su na talasu te vere na referendumu odbili evropsku politiku štednje. Meru ostvarenosti Moneove vizije Evrope treba tražiti u lakoći sa kojom je evropski upravljački sistem suverenu volju grčkog naroda i opredeljenost njegovih lidera za delovanje, novo otpočinjanje, sveo na dečju igru doraslu da pridobije simpatije posmatrača neupletenih u igru ali ne i da dovede čak i do najmanje političke promene. Pri tome je na površini sve i dalje ostalo isto, Grci su nastavili da glasaju na nacionalnim izborima, njihovi političari se i dalje raspravljaju u parlamentu, novinari slobodno prenose njihove stavove, Grci zadržavaju etnički identitet i sve apstraktniju mogućnost napuštanja Evrozone, njihovi lideri idu na sednice Saveta ministara i Evropskog saveta itd.

Grčki primer pokazuje nam stepen u kojem je poredak ustanovljen na Moneovoj ideji uspeo da disciplinuje demokratiju i politiku u Uniji, a da pri tom ne ukine postojeće demokratske institucije, politički pluralizam, vladavinu prava, formalnu suverenost država itd. Građani, njihovi političari, vlade, sudovi obreli su se u poretku koji je staro uverenje francuskih revolucionara da svaka vlast svoj izvor i poreklo mora imati u narodu pretvorio u naivnu dečju iluziju. Kako su to dopustili?

Revolucija u novom istorijskom ruhu

Dosadašnji način suočavanja sa krizom Evrozone razotkrio je revolucionarne domete Moneove strategije izgradnje novog poretka u Evropi. Da li je, ipak, opravdano govoriti o integraciji kao skrivenoj revoluciji? (Stupar) Zaista, u poređenju sa dosadašnjim iskustvom političkih revolucija evropska integracija razlikuje se u najmanje tri važne stvari. Prvo, svi veliki istorijski primeri revolucija, počevši od francuskog, preko boljševičkog pa do fašističkog i nacističkog obračuna sa starim režimom, odigravali su se munjevito u samo nekoliko dana, nedelja ili meseci. Drugo, sve prethodne revolucionarne promene odigrale su se na talasu velike masovne podrške. Konačno, revolucionarne promene imale su uvek jasnog subjekta, narod u Francuskoj, partiju u Rusiji, vođu u Italiji i Nemačkoj.

Pojam političke revolucije kao odluke kojom se ruši stara vlast zaista je teško dovesti u vezu sa iskustvom evropskih integracija. Umesto toga, evropskom posleratnom

eksperimentu odgovara pojam socijalne revolucije kao procesa radikalnog menjanja društva (uporediti sa Beck i Grande 2007). Insistiranje na procesu evropske integracije kao vrhovnom cilju ključni je deo Moneove strategije skrivene federalizacije Evrope. U odsustvu političke volje država da uspostave evropsku federaciju kojoj bi dobrovoljno predale suverenost, Mone je bio prinuđen da svoja dva ključna cilja - stavljanje demokratije i politike pod kontrolu i političko ujedinjavanje Evrope - ne samo premesti u daleku budućnost već i da ih sakrije od većine učesnika kojima je namenio zadatak njihovog ostvarenja. Upravo pojam revolucije kao procesa odgovara ovoj uspešnoj i originalnoj strategiji mirenja pasivne i aktivne neutralizacije društvenih sukoba.

Za razliku od Robespjera, Lenjina, Hitlera ili Musolinija, Mone ni u jednom trenutku nije mogao računati da će mase pružiti oduševljenu podršku njegovoj ideji revolucionarnih promena evropskog društva. Međutim, kada bi sve bilo moguće naučiti iz iskustva onda bi politička vizija bila izlišna a sama politika nemoguća. Moneova do tada istorijski netestirana formula prema kojoj je za uspešnu revoluciju potrebna nezainteresovanost građana i entuzijazam elita svedoči o raskoši političke imaginacije čoveka koji je staru ideju revolucionarne promene društva, njegovih ustanova, uverenja i sistema vrednosti, odlučio da primeni na novo doba. Moneova revolucija pojavljuje se u novom istorijskom ruhu i zato ju je teško prepoznati. Ta revolucija prazni demokratske ustanove država od njihovog istorijskog i filozofskog smisla, čineći od nacionalnih parlamenata, vlada, ustavnih sudova samo prazne ljušture slične ustanovama Starog režima u Francuskoj koje je Robespjerov uragan počistio sa pozornice istorije. Spoljašnja federalna obeležja Unije - supsidijarnost, građanstvo, neposredno birani evropski parlament - nisu ništa drugo do istorijski originalna sredstva pasivne neutralizacije društvenih sukoba koja sakrivaju postepeno rušenje sveta demokratskih država i njihovih ustanova. Veliki francuski mislilac Rejmon Aron koji se početkom 60tih godina prošlog veka intelektualno obračunavao sa francuskim levičarskim revolucionarima (Aron 1955), nije uspeo da prepozna značaj i domete Moneovog koncepta skrivene evropske revolucije - bilo je još uvek prerano. A kada su ono što je promaklo Aronu u njegovom obračunu sa marksistima, u jeku krize javnih dugova kristalno jasno videli grčki penzioner bivši vozač autobusa kome je penzija po peti put prepolovljena i nemački radnik iz fabrike automobila od čijeg se poreza novac koristi za sprečavanje bankrota u stranoj zemlji i za održavanje Unije u životu, bilo je već prekasno.

Moneov politički dar zablista i kada se postavi pitanje subjekta njegove skrivene revolucije. Naime, u nedostatku diktatora kome bi na uvo mogao šapnuti ideju o budućoj nadnacionalnoj državi, Mone stvara sistem podsticaja koji najvažnije učesnike u integraciji pretvara u subjekte revolucionarne promena društva. Nacionalnim političarima koji sačinjavaju Savet ministara EU namenjena je uloga glavnih kreatora i sprovedilaca evropskih politika. Prigrlivši priliku da zakone donose daleko od kontrole nacionalnih parlamenata, sudova, javnosti i opozicije, ministri država članica prenosili su sve značajnije nadležnosti na evropski nivo upravljanja. Šefovi država i

vlada smešteni u Evropskom savetu dobili su priliku da igraju dvostruku ulogu, nacionalnih lidera i istorijskih ličnosti koje donose krupne odluke poput one o proširenju EU na istok ili stvaranju monetarne unije. Komisija kao nadnacionalna institucija sa produbljivanjem integracije jača svoj uticaj te stoga čini sve kako bi unapredila evropsko jedinstvo na uštrb autonomije država. U nastojanju da prigrabi ulogu vrhovnog arbitra u novom evropskom sistemu odlučivanja, Sud pravde EU svojim presudama i tumačenjima postepeno „konstitucionalizuje“ osnivačke ugovore. Građani, uljuljkani u sigurnost i materijalno blagostanje koje poistovećuju sa evropskom integracijom, odriču se učešća u političkom procesu i prepuštaju odluku o svojoj kolektivnoj sudbini političkim elitama. Izgledi za povećanje profita povezani sa ostvarivanjem zajedničkog evropskog tržišta podstiču privatne firme da tuže svoje države u slučaju nepoštovanja komunitarnog prava. Konačno, nacionalni sudovi niže instance presuđujući o poštovanju evropskog prava dobijaju priliku da ojačaju svoju ulogu u odnosu na više sudove kao i u odnosu na zakonodavnu i izvršnu granu vlasti. U službi ostvarenja revolucionarnih ciljeva našla se i glavna struja društvenih naučnika. Prigrlivši primamljivi intelektualni zov za učešćem u stvaranju nečega što nikada nije postojalo - politički ujedinjena Evropa, evropski identitet, evropska demokratija, evropski ustav, evropski građani - većina istraživača našla se u zamci razmišljanja o potencijalnostima, pretvorivši svoje karijere u još jednu žrtvu lukavosti Moneove strategije skrivene evropske revolucije.

Iz onoga što je do sada rečeno proishodi i odgovor na pitanje da li je za razumevanje ustavne prirode ove nedovršene složene političke zajednice dovoljno Bodenovo, ili-ili, binarno, matematičko shvatanja prava i države (Stupar). Neophodno je, ali nije dovoljno. Pokušaj da se pronikne u političku prirodu EU iziskuje da se decizionističko shvatanje izgradnje poretka dopuni federalističkom perspektivom izgradnje političke zajednice kroz proces. Kombinacija ova dva pristupa omogućava nam da objasnimo način na koji Moneov koncept skrivene revolucije ide s one strane Šmitovog oštrog razlikovanja između aktivne i pasivne neutralizacije društvenih sukoba. Bodenovska ili-ili logika omogućava nam da prepoznamo odluke kojima se u Evropi uspostavlja novi poredak. Federalistička pozicija, pak, koja pretpostavlja rasutost moći na različite centre odlučivanja, omogućava nam da objasnimo način na koji su federalna obeležja EU (građanstvo, supsidijarnost, parlament, komunitarno pravo) odigrala ulogu sredstava pasivne depolitizacije, maskirajući revolucionarnu prirodu i domete odluka o ustavnom preobražaju Evrope.

Da li su rezultati skrivene evropske revolucije postojani?

Većina posmatrača EU uzima kao nešto što se podrazumeva da današnja egzistencijalna kriza svedoči o neuspehu Moneove strategije integracije (među njima Lošonc,

Stupar i Samardžić). Na čemu počiva ovakvo uverenje? Nezadovoljni su svakako oni koji su očekivali da će integracija proishoditi evropskim republikanskim ustanovama, koje bi se skladno dopunjavale sa onim već postojećim na nacionalnom nivou. Mone, međutim, nije pridavao nikakav značaj parlamentima. Isuviše ozbiljno shvaćenu predstavničku demokratiju u državama doživljavao je kao pretnju ostvarenju svojih revolucionarnih ciljeva. Kao i za Karla Šmita parlamenti za Monea predstavljaju samo još jedan od „šrafova funkcionalnog političkog mehanizma“ (Milward 2000: 296). Integraciju neuspjehom doživljavaju i oni posmatrači koji su bili ubedeđeni da će ona ostati samo spoljašnji instrument država za ostvarivanje njihovih ekonomskih i spoljnopolitičkih interesa. O neuspjehu Moneove strategije pišu i neofunkcionalisti koji su predviđali da će se integracija sa carinske unije, zajedničkog tržišta i zajedničke monete preliti i na oblast fiskalne politike, uz postepeno rađanje evropskog identiteta, solidarnosti, političkog zajedništva. Nezadovoljni su i posmatrači koji su izbornu i referendumsku pobunu građana južnih država članica protiv politike štednje označili kao uvod u oduzimanje odluke o kolektivnoj sudbini Evropljana od otuđenih elita i njeno vraćanje evropskim narodima. Sve te različite vrste nezadovoljstva, međutim, ostaju samo spoljašnje ocene posmatrača nezadovoljnih što je integracija stvorila sistem koji prkosi njihovim subjektivnim shvatanjima evropske politike i istorije.

Ukoliko se, pak, stanje u EU nakon krize javnih dugova meri sa stanovišta Moneovih ciljeva – stavljanje demokratije pod kontrolu i izgradnja evropskog zajedništva – izvlače se sasvim suprotni zaključci o uspešnosti njegovog metoda i izdržljivosti njegove ideje o poretku. Nacionalni budžeti, izdaci za školstvo, zdravstvo, porezi, penzije, pravila o otpuštanju i zapošljavanju radnika, više nisu pitanja o kojima odlučuju demokratske ustanove suverenih država već evropske institucije. Neuspjeh grčkog referenduma o merama štednje, smena političkih lidera koji u pitanje dovode ideju evropskog poretka ili post-izborno obesmišljavanje njihovih partijskih programa, nemogućnost stotina hiljada ljudi na ulicama Atine, Pariza, Rima, Madrida da dovedu do makar i najmanje političke promene, sve to svedoči o uspešnosti Moneove strategije disciplinovanja politike i demokratije. Razočarani su danas oni koji su od integracije očekivali ostvarivanje republikanskih načela, očuvanje autonomije država članica ili uspostavljanje evropske ekonomske vlade, jačanje zajedništva i solidarnosti među Evropljanima itd. Takve nade, međutim, kose se sa ciljevima skrivenih revolucionara, te je na osnovu njih pogrešno suditi o meri njihovog uspeha.

Periodi velikih kriza oduvek su predstavljali priliku za teoretičare da kažu nešto novo i značajno o politici. Krize prenose društva u stanje razuzdane igre u kojoj više ne važi hijerarhija ustanova, zakona, vrednosti, uverenja. Ta igra predstavlja priliku za darovite političare i teoretičare ali i nespokoj za one lišene talenta što po inerciji slede pravila bolesnog starog sveta koji ne zna da odredi uzrok svoje bolesti. Obrevši se u središtu takve društvene i političke razigranosti posmatrači političkih prilika svoju misao oduvek su usmeravali u dva osnovna pravca. Neki od njih, poput Heraklita, Hegela ili Marksa,

u vremenima velikih društvenih turbulencija tragaju za večnim pravilom koje objašnjava promene u društvu i istoriji. Drugi, pak, poput Platona i Šmita, tragaju za odgovorom na pitanje kako promene zaustaviti a društvenu igru koja se otela kontroli zauzdati, umiriti (videti Popper 1945) Situacija egzistencijalne krize u kojoj se našla današnja EU pružila je priliku pronicljivim posmatračima društvenih i političkih prilika u Evropi da se pridruže nekom od ova dva drevna tabora istorije političke misli.

Prvoj grupi prišli su oni koji krizu EU vide kao nužnu istorijsku stanicu na putu stvaranja evropske republike (Lalović). Ukoliko se stvari posmatraju sa ovog stanovišta ispada da je proces integracije već uspeo da stvori evropsku nadnacionalnu državu, doduše još uvek neproglašenu. Za sada je to samo liberalna država koja svojim građanima garantuje pravnu i ekonomsku slobodu. Lišivši Špance, Francuze, Nemce, Italijane zaštite njihovih država u gotovo svim važnim oblastima ekonomskog života, integracija ih je zaista evropeizirala, pretvarajući ih za sada samo u tržišne građane, pravne ali ne i političke subjekte, učesnike u javnoj sferi. Na istorijskoj logici utemeljena pretpostavka jeste da u ovoj povesnoj fazi evropska država nije ni smela biti demokratska ili republikanska. Kako bi jednog dana postali politički subjekti, podanici se zarad izbegavanja građanskog rata prvo moraju odreći mogućnosti učešća u političkoj sferi i nadnacionalnoj instanci prepustiti odluku o opštem dobru. Sledeći ovu liniju razmišljanja dolazimo do zaključka da je Mone sa svojim metodom integracije samo doprineo ubrzavanju ionako nužnog istorijskog progressa ka evropskoj republici. Njegova ideja skrivene federalizacije Evrope, ubrzava ono što bi lukavstvo uma u Hegelovom smislu ionako učinilo - transformiše sve učesnike u integraciji, sebične građane, njihove koristoljubive političare, vlade, interesne grupe, sudove, nadnacionalne institucije u nesvesne subjekte skrivene evropske revolucije. Kao nenameravana posledica njihovih bezbrojnih odluka došlo je do juridizacije politike u gotovo svim oblastima od značaja za živote ljudi. Kao ishod tog procesa politički građani koji odlučuju o svojoj kolektivnoj sudbini ne postoje više na nacionalnom nivou a nisu se još pojavili ni na nivou Unije.

Ukoliko se stvari posmatraju sa ovog stanovišta ispada da faza kroz koju današnja EU prolazi odgovara istorijskom stupnju u kojem je apsolutistički monarh svojom odlukom odvojio politiku od suprotstavljenih zahteva probuđenog i posvađanog društva i uspostavio poredak. Sledeća faza bila bi ona u kojoj tržišni građani, nekadašnji politički subjekti Španci, Francuzi, Nemci, dospevaju do svesti o deljenju kolektivne evropske sudbine i od nadnacionalnog Levijatana otimaju odluku o pravičnom uređenju evropskog društva. Time bi sadašnji tržišni građani postali politički samosvesni Evropljani koji kroz diskusiju u javnoj sferi odlučuju o pitanjima važnim za zajednicu.

U sporu o ustanovljenju poretka koji smo odredili na početku članka, ova linija razmišljanja odbacuje Šmita i svrstava se na Kantovu stranu deleći sa njim veru u napredovanje istorije. Valja, međutim, podsetiti da je Francuska revolucija Kantu, kao posmatraču prilika u stranoj zemlji, ulila nadu u moralno usavršavanje ljudskog roda

zato što je u njemu probudila osećaj uzvišenog koji u čoveku izaziva veliko umetničko delo. U igru neupleteni posmatrač Moneove skrivene revolucije, pak, zaista teško može osetiti divljenje čoveka koji gleda neki veliki Felinijev film, Rafaelovu sliku, sluša Mocartovu sonatu ili čita roman Marsela Prusta. Umesto toga evropska posleratna revolucija ostvarena zahvaljujući Moneovom retkom daru i političkoj imaginaciji ostavlja posmatrača ravnodušnim podstičući u njemu uverenje da od politike i istorije ne treba očekivati ništa maštovito, uzvišeno i lepo.

Veliki izazov za zastupnike teze o integraciji kao putu ka evropskoj republici predstavlja nevidljivost evropskog Levijatana, koji oslobođen od zahteva društva danas odlučuje o pravičnom uređenju odnosa između politike i tržišta. Nemačka kancelarka, kojoj su neki pripisali ulogu Makijavelijevog vladaoca (Beck 2013), samo je još jedan od šrafova u bezličnom upravljačkom mehanizmu koji je stvorila skrivena evropska revolucija. Upravo u skrivanju odluke o uspostavljanju novog poretka i ogrtanjem onoga ko je donosi plaštom nevidljivosti ogleda se svrsishodnost Moneovih instrumenata pasivne neutralizacije društvenih sukoba. Institucionalna nevidljivost instance koja donosi odluku o izdacima za plate i penzije, uslovima tržišta rada, socijalnim pravima i zdravstvenoj zaštiti čini ključnu garanciju postojanosti dosadašnjih uspeha Moneovog metoda disciplinovanja demokratije i politike.

Konačno, za razliku od apsolutističkog vladara koji svojom odlukom krši obećanja i obaveze prema staležima kako bi uspostavio uslove za normalno funkcionisanje sistema, način na koji su se evropske elite do sada suočavale sa krizom svedoči brisanju granice između vanrednog i normalnog. Kriza je, naime, uvela upravljački sistem EU u permanentno vanredno stanje u kome se zarad daljeg ostvarivanja Moneovih revolucionarnih ciljeva učestalo suspenduju osnivački ugovori EU, ustavi država članica, institucije i dobri demokratski običaji (Samardžić). Rečju, umesto Levijatana koji svojom odlukom uspostavlja pravni poredak stvarajući uslove za buduću evropsku republiku, kriza svedoči o pravnom neredu, iščezavanju razlike između države i društva, vanrednog i normalnog, odnosno o pomaljanju evropskog Behemota.

Društvu mislilaca politike koji kroz vekove razgovaraju o načinu zaustavljanja promena u turbulentnim vremenima „loše spontanosti“ (Samardžić) pridružuju se autori koji rešenje vide u vraćanju državama onih nadležnosti koje EU u svom sadašnjem obliku ne može efikasno da ostvaruje (Samardžić). Umesto skrivene revolucije slepe za kulturne razlike članica Unije, predlaže se fleksibilno udruživanje država u klubove prema kriterijumu kompatibilnosti njihovih ekonomskih i geopolitičkih interesa. Predlog ovakve terapije računa na zaustavljanje daljeg urušavanja onoga što je preostalo od političke autonomije i ustavne demokratije u državama članicama. Osnovna pretpostavka modela „diferencirane integracije“ jeste racionalno sagledavanje koristi i štete u članstvu u nekom od klubova za stvaranje zajedničkih politika - carinskih, monetarnih, fiskalnih, spoljnih, bezbednosnih - sa stanovišta ekonomskih i geopolitičkih nacionalnih interesa.

Zagovornici ovog modela, dakle, dovode u pitanje postojanost ishoda Moneove skrivene revolucije. Nije li, međutim, sada već prekasno za vraćanje autonomije državama i odustajanje od uniformnog modela integracije slepog za kulturne, ekonomske, političke razlike? Lukavost Moneovog metoda dolazi do punog izražaja kada se postavi pitanje crvenih linije koje integracija ne sme preći ukoliko se želi sačuvati politička autonomija država. Naime, sredstva pasivne neutralizacije - poput zadržavanja formalne mogućnosti izlaska iz Unije, izgradnje nadnacionalnog parlamenta, uvođenje pojma supsidijarnosti, građanstva EU, dopuštanje političkog pluralizma i izbornog takmičenja u državama, poštovanje vladavine prava, širenje vere u spontanost istorijskog progresa itd. – svrsishodna su upravo zato što zamagljuju crvene linije preko kojih bespovratno iščezava mogućnost naroda da odlučuju o svojoj kolektivnoj sudbini. Moneova strategija skrivene federalizacije Evrope učinila je da subjekti koji bi odlukom mogli sprečiti ubrzano odvajanje od zbilje utemeljujuće ideje nacionalnih poredaka, one francuskih revolucionara o narodnoj suverenosti, od uopšte ne budu svesni svog istorijskog zadatka. Ni demokratski politički lideri država ni sudije ustavnih sudova, stari akteri u sporu Šmita i Kelzena (Šmit 2001c, Kelzen 2001), nisu se pokazali doraslim ulozi ustavnih čuvara.

Autori koji danas zagovaraju model diferencirane integracije svoje radove pišu prekasno. Vratiti nadležnosti državama prezaduženog evropskog juga i ostaviti ih da se same bore sa silama finansijskog tržišta predstavlja gotovo izvestan put u urušavanje njihovih privreda, haotičnost društvenih i političkih prilika. Onim razvijenijim i ekonomski kompatibilnijim državama članica spremnim da idu dalje u integraciji, bilo bi isuviše teško da svoje političko zajedništvo, ekonomsku vladu i parlament kojem bi ta vlada politički odgovarala, grade u situaciji društveno-političkog nereda na periferiji. Model diferencirane integracije podrazumeva ponovo činjenje političke moći vidljivom. Time, pak, sadašnji evropski poredak utemeljen na Moneovoj ideji gubi svoju osnovnu zaštitu. Za sudbinu društava na evropskoj periferiji odgovarali bi ponovo njihovi nacionalni politički lideri. U situaciji u kojoj oni ne budu u stanju da povrate materijalnu sigurnost svojih društava, građansko nezadovoljstvo biće lako preusmeriti ka bogatim državama evropskog severa koje su im odlukom o diferenciranoj integraciji okrenule leđa i ostavile ih na cedilu. Mogućnost izbivanja nekog novog evropskog sukoba, Šmitovog grupisanja prijatelj - neprijatelj, našla bi se tako ponovo na istorijskoj pozornici kontinenta.

Konačno, model diferencirane integracije pretpostavlja vraćanje nekih značajnih nadležnosti nadnacionalnih institucija, pre svega Komisije, političkim vlastima država članica. Nije li, međutim, Moneov sistem revolucionarnih podsticaja već pretvorio političke elite država u šrafove evropskog bezličnog upravljačkog mehanizma? Nije li skrivena evropska revolucija već trajno odvojila donosiocice odluka od društava koja im daju mandat da ih predstavljaju? Na čemu se temelji nada da će ministri, premijeri, predsednici ovoga puta biti dorasli zadatku određivanja crvenih linija evropske

integracije na osnovu racionalne kalkulacije nacionalnih interesa? Odsustvo odgovora na ovo pitanje govori da bi se diferencirana integracija mogla ispostaviti kao prilagođavanje Moneovog metod disciplinovanja politike i demokratije novim okolnostima.

.....

Šmit nas upozorava da pasivna neutralizacija krije potencijalni kaos, ne-poredak, društveni i politički nered. Kada sredstva pasivne neutralizacije jednom zakažu, na pozornicu istorije proliva se nekontrolisano, razobručeno nasilje koje izmiče svim racionalnim mehanizmima zauzdavanja. Šmit nam takođe poručuje da ni jedan politički sistem ne može trajati zahvaljujući isključivo tehnici vladanja. Sa politikom je uvek povezana ideja budući da nema politike bez autoriteta a nema autoriteta bez etosa ubedenje (Galli 1996: 248).

Moneova ideja o evropskom poretku nije od onih koje se vremenom usađuju u duše i glave građana. Evropskom poretku, međutim, ni ne trebaju građani svesni izvora političke vlasti u zajednici. Štaviše, Moneova ideja pretpostavlja ravnodušnost i nezainteresovanost onih čiji će društveni i ekonomski život urediti evropske politike. Etos ubedenja potreban je samo elitama koje Mone stavlja u službu skrivanja ideje o novom evropskom poretku od Evropljana. Kada je kriza javnih dugova na početku druge decenije XXI veka oduzela elitama mogućnost zamagljivanja ideje o poretku bez demokratije i politike, građani prezaduženih država joga su se pobunili, na izborima, ulicama, referendumima. Ova „pobuna masa“, međutim, stigla je prekasno. Buntovničke elite koje su zamenile one stare, systemske, ubrzo su se suočile sa strukturnom nemogućnošću promene politike. Sistem koji je iznedrila Moneova skrivena revolucija za sada se pokazuje kao građevina otporna na vetrove i oluje građanske pobune. Tridesetih godina XX veka građani suočeni sa nemoću države da odgovori na njihove zahteve počeli su da glasaju za partije koje su im prstom pokazivale na pogrešno odabranog krivca, strance, bankare, Jevreje, opoziciju, komuniste itd. Pokazujući da se u istoriji neke stvari uvek ponavljaju, današnji Evropljani glasaju za političke lidere koji za sve lošije stanje u društvu pogrešno okrivljuju migrante, nemačku kancelarku, evropske institucije, Nemce, Grke, „sebične severnjake“, „lenje južnjake“, kapitalizam, svetske finansijske institucije itd. Međutim, za razliku od 30tih godina prošlog veka, današnja sredstva pasivne neutralizacije oblikovana Moneovom skrivenom revolucijom, uspela su da strukturno odvoje proteste, štrajkove, izbore, referendume od stvarnog procesa odlučivanja. Zahvaljujući tome poredak i stabilnost u Evropi za sada ostaju bezbedni.

Ukoliko sadašnje elite budu uspešne u nameri da Moneovu ideju o poretku ponovo čvrsto vežu za empirijsku stvarnost to će imati velikog uticaja na evropsku nauku o politici. U tom slučaju, zadatak posmatranja politike u Evropi postajaće sve dosadniji, običniji, trivijalniji. Ovde se, međutim, ne radi o novom raspršavanju iluzije o Platonovom filozofu kralju kao jedinom dolaslom odlučivanju o opštem dobru. Nije reč,

naime, o uverenju da filozofi o stvarima politike ne mogu znati ništa više nego obični građani te da bi zbog toga svoju misao trebalo da okrenu drugim, važnijim pitanjima. U Moneovom poretku teoretičari politike i građani izjednačavaju se u tome što njihovo mišljenje, stav, reč ili delo postaju podjednako nebitni za političke ishode. Genijalnosti idejnog tvorca skrivene evropske revolucije stvorila je sistem u kome politička imaginacija, vizija, ideja postaju izlišni. U takvoj zajednici najbolji studenti odlaziće sve više u sferu gomilanja ličnog bogatstva gubeći interesovanje za probleme sveta. Tek u slučaju da društveno nezadovoljstvo u Evropi eskalira do mere koja bi prevazišla domete posleratnih sredstava pasivne neutralizacije društvenih sukoba teoretičari bi dobili novi izazov. Posmatranje politike ponovo bi privuklo radoznale i talentovane duhove. Ta nova prilika za istraživače da u politici i istoriji prepoznaju ono uzvišeno za građane bi mogla značiti uvod u nespokoјstvo, sukobe, ratne nesreće i razobručeno nasilje. Ukoliko je mir i materijalni prosperitet ono jedino što građani očekuju od politike i zarad čega su spremni da žrtvuju svoju političku slobodu onda možda od Evrope i ne bi trebalo očekivati više nego što joj je to skrivena Moneova revolucija omogućila.

Bojan Kovačević

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Literatura

- Arendt, Hannah. 1992. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. The University of Chicago Press.
- Arendt, Hannah. 1998. *The Human Condition*. The University of Chicago Press.
- Aron, Raymond. 1955. *L'opium des intellectuels*. Calmann – Levy.
- Beck Ulrich, Grande, Edgar. 2007. *Cosmopolitan Europe*. Polity Press.
- Beck, Ulrich. *German Europe*. Polity Press. 2013.
- Bodin, Jean. 1986. *Les Six Livres de la Republique*. Paris: Fayard.
- Galli, Carlo. 1996. *Genealogia della politica. Carl Schmitt e la crisi del pensiero politico moderno*. Il Mulino.
- Kant, Immanuel. 1974a. Spor među fakultetima. Drugi odeljak. Spor između filozofskog i pravnog fakulteta. u: Danilo Basta (ur.), *Um i sloboda. Spisi iz filozofije, prava i države*. Beograd: Posebno izdanje časopisa „Ideje“.
- Kant, Immanuel. 1974b. Ideja opšte istorije usmerene ka ostvarenju svetskog građanskog društva. u: Danilo Basta (ur.), *Um i sloboda. Spisi iz filozofije, prava i države*. Beograd: Posebno izdanje časopisa „Ideje“.
- Kant, Emanuel. 2002. *O lepom i uzvišenom*. Nova Pazova: Bonart.
- Kelzen, Hans. 2001. Ko treba da bude čuvar ustava?. u: Slobodan Samardžić (ur.), *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: Filip Višnjić.

- Kozelek, Rajnhart. 1997. *Kritika i kriza. Studija o patogenezi građanskog društva*. Beograd: Plato.
- Mair, Peter. 2013. *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. London, New York: Verso.
- Majone, Giandomenico. 2009. *Europe as the would be world power*. Cambridge University Press.
- Milward, Alan. 2000. *The European rescue of the Nation-State*. London and New York: Routledge.
- Monnet, Jean. 1976. *Mémoires*. Paris: Fayard.
- Popper, Karl. 1945. *The Open Society and its Enemies*. Routledge.
- Polanji, Karl. 2003. *Velika transformacija. Politička i ekonomska ishodišta našeg vremena*. Beograd: Filip Višnjić.
- Šmit, Karl 2001a. Politička teologija. u: Slobodan Samardžić (ur.), *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: Filip Višnjić.
- Šmit, Karl 2001b. Pojam političkog. u: Slobodan Samardžić (ur.), *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: Filip Višnjić.
- Šmit, Karl 2001c. Čuvar ustava. u: Slobodan Samardžić (ur.), *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: Filip Višnjić.
- Schmitt, Carl. 1994. *Die Diktatur*. Berlin: Duncker and Humblot.
- Sidjanski, Dušan. 1992. *L'Avenir fédéraliste de l'Europe, La Communauté européenne des origines au traité de Maastricht*. Paris: PUF (Coll. de l'IUEE).
- Volin, Šeldon. 2007. *Politika i vizija*. Beograd: Filip Višnjić.

Bojan Kovačević

**Hidden European Federalism as an Instrument for Building
an Order without Political Freedom
(Summary)**

After the Second World War a new idea of a European order was born in the minds of today's EU founding fathers. The way it has provided statesman a rare opportunity for political action, the European integration has given to scholars a chance to learn something new about the old problem of building of an order. Still, maybe there is not anything new that the experience of the integration process among European states teaches us. Maybe, it is needed only to unveil the old truth that what it takes to establish an order is always a decision of a sovereign ruler unrestrained by society's conflicting demands. Who to believe, Kant or Carl Schmitt? Is there anything historically new that the European integration tells us about political community building or are Bodin and his insights into the nature of state and law still all it takes for understanding the old problem? In this article we search an answer to these questions.

KEYWORDS: order, freedom, Schmitt, Kant, hidden revolution, democracy, EU, crisis